

EGY FÖLÖSLEGES, SÚLYOS TÁRGY

Szöveg: Leimeiszer Barnabás
Fotó: Muray Gábor

A ki a Lipótváros kellős közepén születik, az sok mindenre van predesztinálva, csak arra nem, hogy a közösségi platformokon nagy garral rögzítse, ő az „Élet Iskoláját” járta ki, ahol Isten a tanár. A Lipótvárosban procc székházak, irodák, minisztériumok vannak, Élet viszont, ilyen nagybetűs, küzdelmeket, csalódásokat, piszkos ügyeket sejtető, Pataky Attila légéjára hangszerelt Élet nincsen. Ma pláne így fest a dolog, de így festett százvalahány éve is. Egyébiránt biztosan igazságtalan fölfogás ez, de Hevesi András, a huszadik század méltatlanul elfeledett írója nagyon is sztereotipikus lipótvárosi volt, hájas úrigyerek, akit a Szabadság téren tologattak ide-oda a „gyermekkertésznők”, és aki számára a Hold utcánál már az alvilág kezdődött. Lipótváros társadalmi képe színesebb volt, mint gondolnánk, ezt Hevesitől tudjuk, vezérigazgatók és elegáns nagypolgárok mellett laktak itt „kopott könyvelők” és „kliens nélküli, kávéházban búsongó ügyvédek”, s bár kétségtelen, hogy az itteni gyerekekbe „mérhetetlen szociális gőgöt” próbáltak belenevelni, elég jól megúszták ezeket a nevelési elveket: általában volt bennük „valami finom rezignáció, tartózkodó és emberséges udvariasság”. De azért a kis Andrást mégiscsak úgy bugyolálták be, úgy bántak vele, „mint egy haldoklóval, akinek a pusztá létezése életveszélyes”. Klisé, hogy nagy művek sanyarú személyes tapasztalatokból születnek. De épp ennyire elfogadható feltevés az, hogy vannak nagy művek, amelyeket csak a jólét, az elkényeztetettség érlelhet meg. A módos fekete középosztályból származó Miles Davis mondta, amikor egyszer azt hozták fel előtte, hogy a színes

bőrűek a szenvedéseik miatt tudnak jól bluest játszani: „Én sohasem szenvedtem, és nem is szándékozom szenvedni.” Hevesi András sok minden miatt szenvedett, de anyagi jellegű, szóval „rendes” szenvedésekben nem volt része. Elitista volt, büszke az elefántcsonttoronyára, ahonnan élete végén mégis bámulatos elhatározással bújt elő. „Mások szavakra, történetekre, jelenetekre emlékeznek, én csak a saját érzéseimre, és azokból betűzők ki szavakat, történeteket és jeleneteket” – írta.

*

Hevesi András élettörténetét nem könnyű felvázolni, kevés forrásra, bizonytalan információkra támaszkodhatunk. Annyi biztos, hogy 1901-ben született, vér szerinti apja gazdag bankár, nevelőapja pedig Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház főrendezője, majd igazgatója volt. Rajongott Franciaországért és a francia szellemért, a húszas években Párizsban töltött hosszabb időt, ahol az Action française nevű monarchista politikai-filozófiai mozgalom hatása alá került, „ellenforradalmi” gondolatokat tett magáévá. Ebben az időszakban ismerkedett meg Simone de Beauvoirral, aki *Egy jó házból való úrilány emlékei* című könyvében meg is emlékezik róla: hirtelen haragú, indulatait nehezen kordában tartó, nehéz természetű figura volt, groteszk történetek keringtek róla, miközben kifinomultságot próbált eróltetni magára, s meglehetősen megvetéssel tekintett a „kelet-európai” világra. „Ha tudná, milyen szellemes vagyok magyarul” – vetette oda Beauvoirnak, amikor azt vette észre, hogy untatja őt a szövegével. Később afféle liberális konzervatívva érett, erőteljes urbánus-polgári és antifasiszta beütéssel. Hazatért

„Mit köszönhetek ennek a gyerekszobának, amelyben úgy utaztam át
gyerekkorom legszebb és legtermékenyebb éveit, mint egy gondosan
lefüggönyözött hálókocsi ágyában? Arra aligha neveltek, hogy fölveggyem
a harcot az élettel, arra meg egyáltalában nem, hogy ábrázoljam az életet.”
(Szabadság tér)

„Én a Szabadság téren születtem, első találkozásom a külvilággal a Szabadság téren történt, és nem tehetek róla, ma is szeretem ezeket az agyondíszített lomha épületeket, amelyek úgy fel vannak címezve, hogy már nem is hatnak cifrának, és az én szememben olyan ápoltak és kívánatosak voltak, mint egy gyerekzsúr jegeskávéval, sonkás meg libamájás szendvicsekkel, meg születésnap tortákkal.” (A Lipótváros)

Pestre, tagja volt a Szerb Antal, Cs. Szabó László, Halász Gábor, Ignó Pál és mások alkotta szellemi körnek, a „hétfőieknek”. Kritikusként, fordítóként is jelentős volt tevékenysége – többek közt Louis-Ferdinand Céline és Virginia Woolf műveit ültette át magyarra –, a *8 Órai Újság*, a *Budapesti Hírlap* és más lapok sikeres, jómódú újságírója volt, aktívan részt vett a Gömbös-féle radikálisok elleni szellemi küzdelemben Bethlen István és a polgári baloldal újságjaiban egyaránt. Szkeptikus volt a modernista kísérletezésekkel szemben, idegenkedett a romantikus művészetfelfogástól, esztétikai hajlamait és választásait, politikai meggyőződéseit is áthatotta a *raison franciás* eszménye. Két kisregény, tanul-

mányok, tárcák, néhány novella – egy vastagabb kötetben elérné a Hevesi-életmű. Túl kevés ahhoz, hogy felfigyeljenek rá? Pedig Hevesi alapvetés, legalábbis abban a képzeletbeli kánonban, amelyben a modern élet axiómái jegyeztetnek fel.

Legtöbben elsőként megjelent regényét, a *Párizsi esőt* ismerik tőle, említik a tekintélyes magyar Párizs-irodalom darabjai között, a Kádár-kori irodalomtörténetekből kiálló netes ismertető a polgári társadalom kritikájaként utalnak rá. A *Párizsi eső* azonban mindenekelőtt énregény, amennyiben az én válságáról szól, ami persze legalább annyira világválság is: valami végzetesen elromlott, az én nem tud beépülni a világba, s a világ nem tud be-

„Még ma is radikálisnak hatnak
az Irén egyes részletei, hát még hogyan
hathattak nyolcvan éve”

épülni az énbe. Ennek a kétszeres kilökődésnek a tapasztalatában ismerjük fel a huszadik századi ember életét meghatározó pszichológiai torzulások és kényszerviselkedések magyarázatát. György a párizsi egyetemen tanul, elvesztem csavarog fel-alá a városban, találkozik egy külön litvánal, beleszeret egy lányba – mindebben nem a húszas évek Párizsa, nem a polgári „dekadencia” ábrázolása érdekes. A *Párizsi eső* lehetne hangulatos beszámoló az első világháborút követő bolond időkől. De sokkal több ennél: beteges ön- és világérzékelésünk alaképlete.

Amint György éppen jobb passzban van, sikerül némi erőt öntenie magába, énje rögtön szédületes méretűre tágul: „most olyan független és zárkózott vagyok, mint egy naprendszer”, „ahogy Nagy Péter lakhatóvá tette és berendezte Oroszországot, úgy fogom én berendezni párisi életemet”. Csak éppen ez az éntágulás nem takarhatja György párizsi mindennapjainak értelmetlenségét. Minél inkább elidegenedik környezetétől, annál inkább érvényesül a szolipszisztikus szívóhatás: úgy tudja uralni a valóságot, ha képzelgésének tárgyává sorvasztja, énje magába nyel minden jelenséget. Az éjszakai pályaudvar kopott és unalmas, de mindjárt izgalmasabb lesz ez a sivárság, amint valamilyen katasztrófa előzményeként fogja fel. Egész délelőtt az ágyán heverészik, a ház zajait, a posta érkezését fokozza drámává: „Én ebben a rue Lhomond-beli szobában a belterjes gazdálkodás híve vagyok, magam állítom elő izgalmaimat, a lélegzetvételemből csinállok bűnügyi regényt.” Aki pedig nem osztozik az izgalmakban, tehát mindenki más, „kissé együgyű, mint minden ember, aki nem azért van a világon, hogy teljesítse az én lázadó, görcsös kívánságomat...”.

Hevesi nem felejt el: önérzékelésünk alapvetően a másikkal való kapcsolatban konstituálódik. Amint György egy biztrobán először megpillantja a szerencsétlen, elveszett Turauskast, rögtön magabiztosabbnak érzi magát, engednek görcsei. A litván

kétségbeesetten szeretne vele akár egy szót váltani, ám György gögösen elfordul tőle. Mintha a társadalom vastörvénye lenne, hogy csupán a másik kiszolgáltatottságából nyerhetünk erőt önmagunk megszilárdításához? Mélyen lesújtó Hevesi megállapítása: az atomizált éneket valamiféle vámpirikus viszony fűzi egymáshoz, és ennek az egymásrautaltságnak végleteit mutatja be a hol áldozatként, hol bántalmazóként megjelenő Turauskas. Az én látványos térfogatváltozásai azonban csak másodlagosak: György alapélménye a magány, a kiközösítettség, a perifériára taszítottság s főképpen a meghasonlottság. Nem csupán a világtól, hanem magától is el van idegenedve: „Milyen különös élet az enyém, alig van több közöm tulajdon tettemhez, mint a karácsonyfának a ráakasztott csillagszórókhoz.” A fiatalember személyisége a rimbaud-i tétel („Én – az valaki más”) szerint hasad meg, ám az „igazi” én természetesen örökre felfejthetetlen, megragadhatatlan marad, nem több, mint az egzisztenciális „megigazulás” délibábja. Az alapvető Hevesi-kérdés a következő: „Én lakom ebben a huszonkét éves testben, vagy egy idegen költözött belé, és engem kamrába zárt, melynek ajtaján hiába dörömbölök?” Ez a megfogalmazás – foglyul estünk saját magunkban – újra és újra, más-más variációban jelenik meg a műveiben. De a sok szempontból Hevesi követőjének tekinthető Rubin Szilárd is átveszi. „Aztán a Vérmező körül bolyongtam, cipeltem magamat, mint egy teljesen fölösleges, súlyos tárgyat, amelyet nem lehet szemébe dobni” – írja Hevesi második regényében, az *Irénben*, a *Csirkejátékban* pedig egy feltűnően hasonló mondat tűnik fel: „És mégsem tudtam elviselni a magányt, hurcoltam magam, mint gyilkos a bőröndjébe zárt hullát, melyet nem tud beborítani a Dunába.”

*

Akárcsak Szomory Dezső A *párizsi regényének* főhőse, a *Párizsi eső* Györgye is kísérletet tesz arra, hogy ajánlólevelek birtokában bekerüljön a francia

irodalmi körökbe, még ha sokra nem jut is. Paul Morand meglátogatásától eltanácsolja egy magyar emigráns, mondván, „ezt az embert ellenünk hangolták”. Jelentőségteljes Morand említése, aki a húszas-harmincas évek divatos írója volt, személyében és műveivel is képviselője az új időknek és új erkölcsöknek, a nagyvilági életnek, a gyorsaságnak, a szenvtelenségnek. (A háború előtt nálunk is olvasott-fordított szerző volt, aztán – talán nem függetlenül Vichy-párti szerepvállalásától – elfelejtették.) Hevesinél nem csupán az elegáns és szellemes morand-i stílus hatását érezzük, abban is emlékeztet rá, hogy a szereplők lélektani, viselkedésbeli sajátosságait korjelenségekkel játszatja össze, társadalmi, kulturális, politikai kontextusba ágyazza, az aktualitásokból merít metaforákat a leírásukhoz. „Ha már egy életre össze vagyok láncolva e kiállhatatlan útitárssal, saját magammal, akkor bölcsebb, fölnyesebb, ha az engedelmények politikáját követem; néha meglepem csokoládéval, datolyával és egyéb nyalánkságokkal; most kedvesen tűröm, hogy jóllakjék a tulajdon lángelméje tudatával” – akár Morand is írhatta volna a *Párizsi eső* e mondatát.

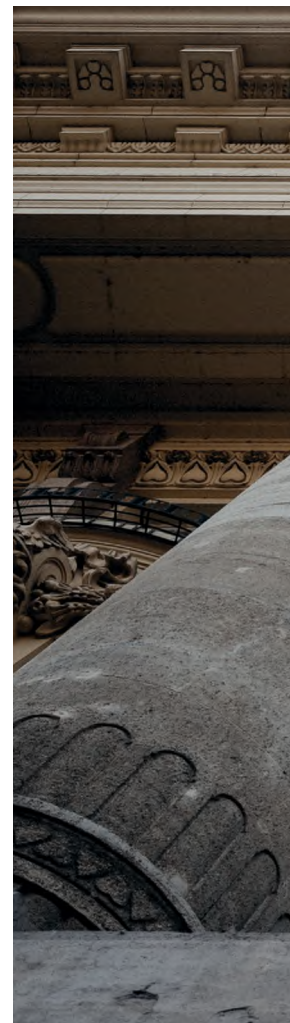
Hevesi ezen az úton halad tovább, amikor az *Irénben* a fiatal író és az ővele kegyetlenül játszadozó lány szerelmi történeteként képezi le a harmincas évek egyre fojtogatóbb politikai változásait, a diktatúrák térnyerését. De az is lehetséges – és Hevesi „szolipszizmusát” erősítő – értelmezés, hogy éppen a politika a mindent elsöprő szerelmi szenvedély metaforája vagy egyfajta „természeti” analógiája, mint a romantikus költőknél a lelki változásokat lekövető időjárás. A diktatúra uralmi struktúrájában pillantjuk meg a túlidealizált szerelem valódi természetét, úr-szolga dinamikáját. „[Ú]gy álltam szemben vele, mint a puha és szentimentális demokráciák a készülődő és szervezkedő parancsuralmakkal...” – így szól az *Irén* politikát és szerelmet egybeszővő kulcsmondata. A szerelmet dominanciaviszonyként leírni nem szokatlan, Hevesi viszont húz egy merészet, és felszerűli a hagyományos nemi pólusokat: főszereplője megtagadja a virilitás törvényét, és lelkesen veti alá magát Irénnek, aki gátlástalanul kihasználja hatalmát a férfi felett. A szerelmi szenvedély története nem más, mint szituációk sora, ahol az író tehetetlennek, védtelennek, akarata nélkülinek, gyengének mutatkozhat a nővel szemben: „Az én hűségem a kiszolgáltatottság önkívülete, mintha megkapaszkodnék egy óriási anyamellben.” Hevesi arra az „önkasztroló” beállítottságra játszik rá, amit már a *Párizsi eső* Turauskasánál megjelenített, és

saját szexuális ízlését tükrözte: a nagydarab nőkhöz vonzódott csupán, akik mellett gyerekeknek érezhette magát (képzeltetjük zsánerét, hiszen maga sem volt éppen cingár ember). Még ma is radikálisnak hatnak az *Irén* egyes részletei, hát még hogyan hathattak nyolcvan éve.

Az elbeszélő önkasztrálása mögött az a késztetés áll, hogy végre megélje a nagybetűs érzelmet, amely eddig elkerülte, s amely nélkül nem lehet teljes az élete – jobban mondván: a biográfiaja. A szerelem jelenti azt az alkalmat, hogy szert tegyen „valami döntő, nagy élményre”, a „nagy életrajzi adatra”. Nem annyira Irénbe, mint magába a szerelembe szerelmes, s a viszony, amelyben a hús-vér társ csupán a fantazmák vetítőfelületeként szolgál, kényszerűen neurotikus. Ma már jól ismerjük a narcisztikus én természetrajzát, Hevesi viszont már a harmincas években rögzítette kultúránk, egyáltalán, mindennapi működésünk alapszertusát: „én magamat is szeretem a szerelemben és miközben a nőt ölelem, szobám mennyezetére és falaira tükröket képzelek, és a tükrök az én odaadó, együgyű, ragaszkodó szerelmemet verik vissza...”

*

Az *Irén* karakterfejlődési történet: az íróat eleinte hidegen hagyja a politika, nemigen tekint az írói lét határain túlra. Gyengesége, öntetszelgő érzelmeskedése, szkeptikus intellektualizmusa azt a nyugatosságát jelképezi, amely képtelen hatékonyan fellépni a totalitárius barbarizmussal szemben. Ne feledjük, a lanyhaság, a túlfinomultság képzelet fontos alkotóeleme a zsidósággal kapcsolatos sztereotípiáknak – a narrátor (és Hevesi) származása teszi teljessé azt a dominanciaképletet, amelynek másik végén Irén, a céltudatos és kíméletlen nő áll, akinek az ellentmondást nem tűrő politikai ajzottság vezérli életét, „küldetése” van: információszerzés céljából egy szélsőjobb csoportba épül be. Nem ad a kisszerű érzelmekre, a pszichologizálásra: „Én északi vagyok és integrált! [...] Én mindenemet belevetem a cselekvés lendületébe. Nekem nincsenek titkos rekeszeim és fiókjaim.” Egyetemi karrierre készül, matematikával és fizikával foglalkozik, a hideg tudományos logikát képviseli. Ragadozóként tépi-gyötri az elébe kerülő férfiakat, nemtelen húzások – vagy ahogy az író fogalmaz: puccsok – sorával ejti kétségbe őket. Abszolút önkényében és kegyetlenségében a politika alapvető önkénye és kegyetlensége nyilvánul meg. A szerelem a politika allegóriája? Vagy a politika a szerelemé? Hevesi regényének erejét éppen az adja, hogy így is, úgy is értelmezhetjük.

„Mint megannyi hervadt virágot, amely senkinek sem kell,
tovább akarom adni komoly, puritán nemzedékek számára
az öntudat haszontalan játékaikat, egy világnak javító célnak
nélküli céltalan ábrázolását, csak azért, mert – egyelőre – még
létezik.” (Szabadság tér)

Az *Irén* végül arra a kérdésre fut ki, amire Hevesi élete is kifutott: miként szállhatunk szembe a szerelmi zsarnoksággal, vagyis a politikai önkénnyel? Miként a narrátor lealacsonyítja-lealázza magát az Irén-bálvány előtt, úgy kezdetben politikai síkon is az önmegadásra játszik, naivan bízva abban, hogy a legsanyarúbb viszonyok között is hagynak majd neki valami minimális életteret. És ahogyan a szerelmi szenvedélyben-szenvedésben olyan élményt lát, amely kiteljesítené az életét, az üldöztetést úgy fogja fel, mint alkalmat arra, hogy próbára tegye jellemét, megbizonyosodjon saját emberi minőségéről. Az Irén-zsarnokság azonban kijózanítja őt az önfeláldozással kapcsolatos képzelgéseiből. A fájdalmas szakítási folyamat során végül felismeri, hogy meg kell őriznie méltóságát, fel kell vállalnia magát és a számára fontos értékeket – a szerelmi és politikai reveláció egyszerre érkezik, egymásból következnek. A politikától korábban tartózkodó, túlfinomult entellektüel új alapállást keres a nyers

erőszak fenyegetésével szemben. A vademberek ellenében a civilizációt védő vadembereket kell felléptetni, akik az „emocionális telítettséget” a „tudatosság legmagasabb fokával” egyesítik. „A kettő összefér egymással, ezt magamon és Irénen tapasztaltam. A világot és a civilizációt csak olyan emberek menthetik meg, akiknek a keze néha ökölbe szorul, akik ütni tudnak...” Hevesi András 1938-ban visszatért Párizsba, a második világháború kitörésekor pedig „Racine és Molière védelmében” jelentkezett a francia hadseregbe. Fejtő Ferenc úgy emlékszik, „tehetségtelenebb katonát a világ még nem pipált”. A francia–német határ közelében vetették be, aknára lépett, az épinali kórházban halt meg 1940. július 3-án. Lezáratlan életmű? Fogjuk fel úgy, hogy ennek az életműnek a problémáit ez a teljességgel inkonzekvens befejezés oldhatta fel csupán. ■